

Kovács Máté

Kultúra és fejlődés Afrikában

A kultúra és a fejlődés általános összefüggéseivel kapcsolatban utalnunk kell arra, hogy amint azt a Mexikóvárosban megrendezett kultúrpolitikai világkonferencia (1982) megfogalmazta, átfogó antropológiai értelemben a kultúra egy társadalom vagy csoport identitását meghatározó spirituális, anyagi, szellemi és érzelmi sajátosságok összessége. A kulturális és művészeti kifejezésformákon és tevékenységeken túlmenően olyan elemeket is magába foglal, mint az életmód, az emberi jogok, az értékrendszerek, a hagyományok és a hitvilág.

Ebben az értelemben a kultúra a társadalmi és gazdasági élet különböző területeivel dinamikus kölcsönhatásban fejlődik. Így a fenntartható emberi fejlődésnek nem csak fontos dimenziója, hanem annak struktúráló eleme, nélkülözhetetlen erőforrása és egyik fő célkitűzése. Ezért a nemzeti és nemzetközi fejlesztési stratégiákban központi helyet kell biztosítani a kultúra szerepének.

Ezt a követelményt először az afrikai kulturális politikákról szóló kormányközi konferencia (Accra, 1975) fogalmazta meg, általános érvényét azóta a kormányok képviselői, az UNESCO és számos más nemzetközi szervezet fórumain több nyilatkozatban és ajánlásban erősítették meg.

Afrikában például államfői szinten került elfogadásra:

- Az afrikai kulturális charta (Port Louis, 1976),
- A Lagos-i akcióterv kulturális vonatkozásairól szóló nyilatkozat (Addisz Abeba, 1985),
- Az Afrikai kulturális iparokról szóló Nairobi akcióterv (Nairobi, 2005),
- A charta az afrikai kulturális reneszánszért (Kartúm, 2006).

Azonban az általános politikai nyilatkozatok és irányelvek ellenére a fejlesztési stratégiák és a tervezési koncepciók általánosságban továbbra sem veszik figyelembe az afrikai kontinens társadalmi és kulturális sajátosságait, erőforrásait, gyakran a fejlesztés akadályának tekintik a helyi kultúrákat és hagyományokat.

Afrikában ennek különösen súlyosak a következményei, mert amíg ez a fejlesztési modell a világ egy részében eddig soha nem tapasztalt gazdasági növekedést és technikai haladást tett lehetővé, Afrikában nem érte el a várt eredményeket.

Elég utalni arra, hogy „A világfejlődési mutatók” 2007-es adatai szerint, öt évtizedes fejlesztési erőfeszítés ellenére Afrikában a lakosság 41%-a még ma is kevesebb mint napi egy dollárból él, az egy főre eső GDP 2006-ban átlagosan 469 dollár volt, míg a magas jövedelmű OECD országokban 27312 dollár. A rossz életkörülmények, a pusztító népbetegségek és fegyveres konfliktusok következtében a születéskor várható élettartam (46,3 év) csökken, de máris harminc évvel kevesebb, mint a legtöbb fejlett országban.

Elvben a globalizáció, a modernizáció és a technológiai fejlődés – a gyakran bírált negatív következmények mellett – sok új lehetőséget kínál az egyén, a társadalom és a kultúrák kibontakozása számára, de az afrikai országoknak e folyamatokból az egyenlőtlen verseny keretei között inkább csak hátrányok jutnak osztályrészül: a gyarmati múlt súlyos örökségét tetézve növekszik a külső gazdasági függőség és a kulturális elidegenedés veszélye, mely tovább csökkenti az önálló fejlődés esélyeit.

A fejlesztési programok értékelése azt mutatja, hogy igen sok esetben e programok kudarcát az okozza, hogy az idegen modelleket a helyi sajátosságok figyelembevétele nélkül alkalmazzák. Nem vizsgálják meg, hogy egy adott környezetben élő népcsoport etnikai, kulturális, illetve vallási hovatartozásától függően miként gondolkodik a világról, milyen hagyományai, hiedelmei és szokásai vannak, hogyan viszonyul az időhöz, a természethez, a földhöz, a hatalomhoz, a tulajdonhoz, a pénzhez, mi a felfogása a jövőről, az egészségről, a betegségről, a halálról, az egyén és közösség viszonyáról, a jogokról és köteleességekről, a férfiak és nők, a fiatalok és öregek szerepéről, melyek a közösség belső működési szabályai, szolidaritási mechanizmusai, kommunikációs csatornái, túlélési stratégiái stb.

„Fesztivál a Niger folyón”

A Maliban található Segou városában, az egykori Bambara királyság fővárosában, idén februárban immáron másodszor tartották meg a „Fesztivál a Niger folyón” (Festival sur le Niger) elnevezésű rendezvényt. Az esemény példázza, hogy egy helyi kultúrára épülő kezdeményezés hogyan nőheti ki magát nagy volumenű, nemzetközi érdeklődésre számot tartó, a régióban meghatározó fontosságú bevételi forrást jelentő rendezvénné. A „Fesztivál a Niger folyón” egy számos művészeti ágat felölelő esemény, melynek során a környező afrikai országok zenész csapatai, tánc-együttesei adnak számot tehetségükről, illetve kultúrájuk gazdagságáról. A találkozóra afrikai, európai, illetve tengerentúli látogatók is érkeznek. A „Fesztivál a Niger folyón”-hoz hasonló rendezvények azon kívül, hogy gazdasági fellendülést hoznak egy adott régió számára, alapvető fontossággal bírnak a kulturális örökségek felelevenítése, életben tartása, megosztása, közösségi megerősítése szempontjából is. A fesztivál további sikere csak a szervezők technikai hozzáértésén múlhat.

Hagyományőrző táncsoportok Kinshasában

Fotó: Szilasi Ildikó

A tánc újrateremti, kifejezi, felerősíti, értelmezi, szimbolizálja és kommunikálja a kulturális értékeket. Minden kultúrában sajátos egyedi karakter, forma, dinamika, ritmus és „raison d’être” jellemzi a táncot. A városiasodás és modernizáció következtében megjelenő, az autentikus elemeket a modernnel vegyítő, hagyományőrző táncsoportok a Kongói Demokratikus Köztársaság fővárosában, Kinshasában is megjelentek. Műsorukat az autentikus maszkos-táncos rítusaikhoz hasonló, zenés-táncos koreográfiák adják, melyben jelentős szerepet kap az ének, a dob, a mágia, illetve „mágia-imitáció”, az öltözet és a kiegészítők. A társulatok esküvőkön, gyászalkalmakon, sörözőkben, politikai rendezvényeken lépnek fel. Egyik-másik táncsoport látványelemekben és impulzusokban gazdag előadásával, felkészültségével, akár nemzetközi fesztiválokon is sikeresen szerepelhet. A törekvéseket a szervezettség alacsony foka és a támogatás csekély mértéke korlátozza.

Ilyen körülmények között nincs csodálkozni való azon, hogy az AIDS-ellenes kampányok jórészt eredménytelenek maradnak.

A kultúra és a tarsadalomtudományok területén dolgozó afrikánista kutatók mindezekről a kérdésekről hasznos információkkal szolgálhatnának, de a gyakran egysíkú, gazdaság-központú szemlélet miatt e tudományok képviselőit ritkán vonják a fejlesztési programok tervezésébe, végrehajtásába és értékelésébe, hacsak nem utólag, a kudarcok okának vizsgálatába.

A tervezők gyakran a helyi lakossággal sem konzultálnak, így nem meglepő, ha az érintettek nem tekintik magukénak a fejlesztési célokat. Ritka az olyan eset, mint a Száhel-térségben végrehajtott alapfokú egészségügyi ellátás javítását célzó program, amelynek keretében a program felelősei, megfelelő

ellenőrzés mellett, a közösségre bízták annak meghatározását, ki részesülhet ingyenes gyógyszer ellátásban. A szervezők is belátták, hogy a szokásos szegénységi mutatók nem értelmezhetők, hiszen az általános szegénység keretei között a helyi lakosság tudja, hogy ki az, aki erre legjobban rászorul.

Nyilvánvaló, hogy a fejlesztési célokat csak széleskörű társadalmi részvétel esetén lehet elérni, ám ehhez olyan komplex, kulturális vonatkozású problémák megoldására van szükség, mint az afrikai nyelvek oktatása és használata, a hagyományos ismeretek, valamint a modern tudomány és technika szintézise, a nemzeti állam és az etnikai csoportok viszonyának, illetve a központi hatóságok és a hagyományos vezetők kapcsolatának rendezése, a kulturális és vallási csoportok közötti konfliktusok feloldása.

Megfelelő társadalmi részvétel, érdemleges konzultáció, holisztikus szemlélet és kulturális megközelítés nélkül a döntéshozóknak és tervezőknek általában nincs hosszútávú átfogó elképzelésük arról, hogy ezek a különböző társadalmi-kulturális tényezők miként befolyásolhatják az egyes fejlesztési szektorokban tervezett célok elérését és fenntarthatóságát, sem arról, hogy mily módon lehetne az érintett közösséggel és a szakemberekkel együttműködve elkerülni az esetleges buktatókat. Arról sem készülnek felmérések, hogy a tervezett programok milyen hatással lesznek a kultúrára. Az ilyen vizsgálatokra vonatkozó javaslatokat gyakran azzal hátrítják el, hogy szorít a határidő, és nincs rá pénz, holott egy holisztikus tervezés hosszabb távon nem csak harmónikusabb fejlődést tenne lehetővé, hanem gazdaságilag is hatékonyabb lehetne.

Ma már az a korábban joggal hangoztatott érv sem állja meg a helyét, hogy a fenti elvek és követelmények megvalósításához nincs elegendő tapasztalat sem módszertani ismeret. Az utóbbi években számos olyan stratégiai dokumentum és módszertani útmutató kidolgozására került sor, amelyek elegendő információt nyújtanak e tekintetben is, például a Spanyol Nemzetközi Együttműködési Ügynökség (AECID) „Kultúra és fejlődés” című stratégiája, vagy az UNESCO, a finn és a svájci együttműködési szervezetek konkrét példákkal illusztrált módszertani kiadványai, amelyek a nemzetközi fejlesztési stratégiák és programok kérdéseivel foglalkozó magyar szakemberek számára is érdekesek lehetnek.

A további haladásnak technikai téren ma két alapvető feltétele van Afrikában: egyrészt fel kell gyorsítani a fejlődés kulturális mutatóinak kidolgozását, amelyek ha csak bizonyos határokon belül is, de mérhetővé teszik, s így a gazdasági döntéshozók és tervezők számára is kézzelfoghatóan érzékelteik olyan módszerek bevezetésének előnyeit, amelyek a kulturális tényezőknek is helyet adnak a társadalmi-gazdasági fejlesztésben. Másrészt interdiszciplináris vitafórumokat és képzési programokat kell szervezni tervezők, társadalomtudósok és kulturális szakemberek részvételével, amelyek elősegítik egy olyan új szemlélet térhódítását, amely elismeri a kultúra központi szerepét a fejlődésben.

„Mindkét téren fontos feladat vár az afrikanista szakemberekre.”

Végezetül ki kell térnünk arra, hogy ma a kultúra, a kreatív szektor (a szellemi, kulturális és művészeti alkotómunkán alapuló termékek előállítására, valamint az ehhez kapcsolódó szolgáltatások) a gazdaság egyik legjelentősebb és leggyorsabban fejlődő ágazatát képezi. A legfejlettebb országokban, például az Amerikai Egyesült Államokban ez a szektor évek óta a második-harmadik helyen áll. Az ágazat Angliában 1,8 millió embert foglalkoztat. Ha figyelembe vesszük azt, hogy a világ ötven legkevésbé fejlett országa közül harmincöt Afrikában található, nyilvánvalónak tűnik, hogy ez az eddig kihasználatlan lehetőség ebben a régióban kiemelt figyelmet érdemel, nemcsak a kultúrák megővése és támogatása, hanem jövedelemforrások és munkaalkamok teremtése, a szegénység elleni küzdelem szempontjából is.

Azonban az afrikai kulturális szektor jelenleg nem tud hatékonyan hozzájárulni a földrész gazdasági fejlődéséhez, és nem kap potenciáljához méltó helyet a nemzetközi kulturális cserék folyamatában sem. Egyes számítások szerint világszinten a kulturális iparok produktumában Afrika részesedése az 1%-ot sem éri el, holott az afrikai kultúrák sokszínűségük, kreativitásuk és vitalitásuk révén a kontinens fejlődésének egyik legfontosabb erőforrását képezhetnék.

Amint említettük, az Afrikai Unió 2005-ben egy akciótervet fogadott el az afrikai kulturális iparok fejlesztéséről, amely részletes útmutatást tűzött ki a célok eléréséhez szükséges politikai és gyakorlati intézkedésekről. A feladatok meghatározása megtörtént, a fő kérdés az: a kormányok, az Afrikai Unió és a NEPAD (New Partnership for Africa's Development) szintjén lesz-e elég eszköz és politikai akarat ahhoz, hogy tovább menjenek a szándéknyilatkozatoknál, igazi elsőbbséget biztosítsanak a kultúrának, valamint a kreatív gazdaság fejlesztésének a regionális és nemzeti fejlesztési stratégiák keretében?

Nyilvánvaló, hogy a világpiac egyenlőtlen feltételei között egy versenyképes kreatív gazdaság fejlesztésére Afrikának akkor van esélye, ha ehhez hathatós nemzetközi támogatást kap, amely egymásra utalt világunkban nemcsak szolidaritás kérdése, hiszen az emberiség közös örökségét képező kulturális sokszínűség védelme és a fenntartható fejlődés mindannyiunk közös érdeke. ☀

**MUNDUS
KIADÓ**

Együttműködő partnerünk a Mundus Kiadó